

Tahtomattaan radikaali: Talouden supistumisen maantiede

ARI AUKUSTI LEHTINEN

Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto¹

 Kokoavassa ja samalla ohjelmallisessa katsauksessaan ”supistumisen maantieteeseen” akateemikko Ilmari Hustich (1980) arveli kylätutkimuksen ja humanistisen maantieteen nousun heijastelleen talouskasvun hidastumista 1970-luvulla. Samalla hän tulkitsee ekologisen näkemyksen vahvistumisen peilanneen energiakriisiä samalla vuosikymmenellä (s. 19). Supistumisen maantieteen Hustich määritteli lähestymistavaksi, joka pyrkii ymmärtämään ihmisten arkea ja kokemusmaailmaa erilaisissa ympäristöissä ja yhteisöissä.

Hustichin pohdinnalla oli kansainvälinen tausta. 1960-luvulla hahmottuneen ympäristökriisin ja sitä seuranneiden energia- ja talouskriisien myötä kasvukriittiset puheenvuorot yleistyivät yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Rooman klubin *Kasvun rajat* (Meadows ym. 1972/1973) nosti esiin väestön- ja talouskasvuun liittyvän luonnonvarojen ylikäytön uhan, ja samanaikaisesti ranskalainen poliittisen ekologian pioneeri André Gorz tarjoi käsitteen *décroissance* (*degrowth*), joka on suunniteltavissa supistumisen taloudeksi (ks. Joutsenvirta ym. 1996: 15; Latouche 2010; Kallis ym. 2015: 1–2). Gorz oli saanut vaikutteita romania-laissyntyiseltä ja Yhdysvaltoihin muuttaneelta ekonomisti Nicholas Georgescu-Roegenilta, joka oli vastikään julkaissut ekologiseen taloustieteeseen keskittyneen teoksen (Georgescu-Roegen 1971).

Gorzin artikkelikokoelma *Ecologie et Politique*, joka pian myös käännettiin ruotsiksi (Gorz 1975/1979), sisältää ekologiatietoisien yhteiskuntakritiikin, joka korostaa kasvun jarruttamisen ja saatavilla olevien resurssien tasaisemman jakamisen olevan mahdoton tavoite nykyisen tuotantotavan vallitessa (s. 14). Gorz jäsentää tältä pohjalta kasvuideologiasta irrottautumisen ohjelman, joka tavoittelee ylikulutuksen ja eriarvoistumisen vähentämistä (s. 15). Supistumisen maantiede liittyy tähän ajattelutavan murrokseen, nimenomaisesti

keskittyvän ja ekologisesti kestäättömän kasvutalouden sekä eriarvoistumisen kritiikkiin (ks. Schumacher 1973/1975; Næss 1973/1981; George 1976; Merril 1976; Ehrensvärd 1979; Sandbach 1980; Bookchin 1982; Glaeser 1984; Illich 1990).

Hustich (1979, 1980) korosti inhimillistä ja yhteisöllistä mittakaavaa tutkimuksen kohdistuksissa. Hustichille vanhastaan (1954, 1960) tuttu yhteiskunnallinen huoli talouden, kulutuksen ja luonnonresurssien rajoista ohjautui siis 1970-luvulla maantiedepoliittiseksi visioinniksi. Kyse oli korostetusti mittakaavallisen supistumisen vahvistamisesta tutkimusorientaatioissa ja -menetelmissä. Hustich (1979) myös arvosteli kovasanaisesti kasvukeskustutkimuksia, joiden hän katsoi pitävän kasvua luonnonlainomaisena kehitysehtona. Hän ei kuitenkaan tuominut taloudellista kasvua sinänsä vaan painotti sen oikeudenmukaisen ohjaamisen tarvetta (Hustich 1979: 37).

Taloukskasvun kritiikki uudistui 1980-luvun lopulla. Tuolloin arvostelun kohteeksi ja toisinajattelun keskeiseksi motiiviksi asetui Kestävän Kehityksen Maailmankomission yhteenvetojulkaisu, niin sanottu Brundtland-raportti (*Yhteinen tulevaisuutemme* 1988), jonka monet kriittiset tutkijat ja aktivistit katsoivat olevan liiaksi talouskasvun turvaamisen asialla (Wallgren 1990; Järvelä & Wilenius 1996: 25–31; Sachs ym. 1998). Filosofi ja kansalaisaktivisti Thomas Wallgren epäili, että raportissa esitetty luottamus talouskasvuun ja ekologisten kestävyysyden yhdistämiseen oli aivan liian huteralla pohjalla. Hän muistutti, että kasvulla saattaa edelleen olla rajansa. Wallgren myös epäili raportissa hahmotetun lähtökohtaisen kasvuhakuisuuden yhteiskunnallista kantavuutta (Wallgren 1990: 10–11, ks. myös Joutsenvirta ym. 2016: 181). *Degrowth* integroitui tässä vaiheessa modernisaatio- ja kehityskritiikkiin (Bookchin 1990; Hakkarainen ym. 1991).

Eksplisiittisiin *degrowth*-vaatimukseen palattiin 1990-luvulla, jälleen ranskalaisin avauksin. Lyonin kiinnittynyt ympäristöaktivistien ryhmä nosti Georgescu-Roegenin perintöä esiin ekologisten

¹ E-mail: <ari.lehtinen@uef.fi>

talouden ja kestäväen supistumisen (*sustainable degrowth*) jäsenyyksellä (Victor 2008; Latouche 2009, 2010; Schulz & Bailey 2014: 281; Kallis & March 2015: 360; Demaria ym. 2019). *Degrowth*-liike kampanjoi Lyonissa muun muassa autottoman kaupunkitilan, ruokaturvan ja mainostusrajoitusten puolesta (Kallis ym. 2015: 2–3).

Voimalliset aloitteet ja näkyvät kampanjat johtivat aktivistien ja tutkijoiden yhteistyöhön, joka täsmentyi kansainväliseksi *Research & Degrowth*-kollektiiviksi Lyonissa 2002. Ranskalaisten rinnalle tuli tässä vaiheessa italialaisia ja sveitsiläisiä tutkijoita, ja pian mukaan liittyi myös espanjalaisia. Samalla kansainvälisesti vaikutusvaltaiseksi ympäristökonfliktien ja -oikeudenmukaisuuden tutkimuksen toimintakeskukseksi hahmottuneen Barcelonan autonomisen yliopiston yhteyteen syntyi vahva *degrowth*-tutkimuksen ja -aktivismin keskus (Martinez-Alier 2002; Schneider ym. 2010; Martinez-Alier ym. 2011; Kallis & March 2014; Walter & Urkidi 2015).

Kansainvälisten *degrowth*-konferenssien sarja käynnistyi Pariisissa vuonna 2008. Sieltä jatkettiin kahden vuoden välein Barcelonaan, Montrealiin, Venetsiaan, Leipzigiin, Budapestiin ja Malmöhön. Lopulta *degrowth*-liike motivoi Euroopan unionin (EU:n) parlamentin viiden keskeisen puolueryhmittymän edustajat kutsumaan koolle *post-growth*-konferenssin Brysseliin syyskuussa 2018. Valmisteluissa oli mukana lukuisia ammattiyhdistyksiä ja kansalaisjärjestöjä. Konferenssin avainkysymys oli kasvuriippuvuuden purkaminen ja kasvutalouden jälkeisen talousjärjestelmän hahmottaminen. Yli kahdensadan eurooppalaisen *degrowth*-tutkijan laatima taustakirje konferenssille ehdotti parlamentille erityisen kasvun jälkeisen toimikunnan perustamista, bruttokansantuotteelle vaihtoehdoisten makrotaloudellisten kehitysindikaattorien monipuolisempaa hyödyntämistä, vakaus- ja kasvusopimuksen muuttamista vakaus- ja hyvinvointisopimukseksi sekä jäsenvaltioiden valmiuksien lisäämistä taloudellisen siirtymän ministeriöiden perustamiseksi (*Guardian* 2018; Treu ym. 2018). Näin alun perin marginaalisesta aktivisti- ja tutkijapiirien *degrowth*-huolesta tuli EU-tasoinen poliittinen kysymys.

Tässä katsauksessa pohdin, miksi *degrowth* on edennyt – vahvasti perustelluista kannoistaan ja aivan viimeaikaisesta poliittisesta resonanssista huolimatta – hitaasti valtapoliitikassa ja tutkijaverkoissa. Miksi se on edelleen, viisikymmenvuotisen kehitystyön jälkeenkin, suhteellisen marginaalinen ohjelma ja liike? Miksi (talouden) supistumisen maantiede on yhä radikaalia maantiedettä, vaikka kohtuullistamisen pitäisi olla tässä maailmanajassa ja -tilassa valtavirtaa? Eikö vauhdin hidastamisen

pitäisi olla poliittisen päätöksenteon lähtökohta, talouselämän päällimmäinen imperatiivi sekä kulttuurinen ja elämänpoliittinen ohjenuora? Eikö sen tulisi myös sijaita tieteen ja tutkimuksen eettisten säädösten keskiössä – kärkilauseena kohtuuden yliopiston strategiassa? Eikö sen paikka olisi myös maantieteen ytimessä – sen nimenomaisen tieteen, joka tavoittelee planetaarista katsantoa ja joka tarkastelee maata ihmisen kotina?

Seuraavassa pyrin vastaamaan näihin kysymyksiin jäsentämällä ja kokoamalla alan kotimaista ja kansainvälistä tieteellistä keskustelua. Erityisesti kohdistan huomioni uusiin avauksiin niillä maantieteen osa-alueilla, joissa *degrowth* on saanut jalansijaa: talous- ja transitiomaantieteessä. Samalla hahmotan supistumisen maantieteen ohjelmallista sisältöä ja sen kehitysmahdollisuuksia. Nojaan ensisijaisesti viimeaikaiseen uusiutumiseen maantieteessä, mutta otan paikoin tukea myös naapuritieteistä sekä yleisemmästä yhteiskunnallisesta keskustelusta. Tosin tällä väljemmälläkin kentällä tukeudun pääasiassa sellaisiin puheenvuoroihin, jotka olen katsonut lähestymistavoiltaan maantieteelliseksi ja jotka olen ajatellut nimenomaisesti rikastavan maantieteellistä kysymyksenasettelua.

Supistumisen ja kohtuuden maantiede Suomessa

Suomessa supistumisen maantiede ei ollut 1970-luvulla vain Hustichin päänvaiva, vaan kyse oli laajenevasta yhteiskunnallisesta analyysistä ja aloitteellisuudesta. Keskittyvän kasvun kritiikki ja ekologiset huolenaiheet täsmentyivät muun muassa alue-, energia- ja metsäpoliittisissa puheenvuoroissa sekä maailmantalouden kipukohtien tarkastelussa (Ripatti & Kähkölä 1970; Haila ym. 1971; Linkola 1971; Kiljunen 1976, 1979; Sundell 1980; Lampinen & Soininvaara 1980; Pakkala 1980; Paloheimo 1981; Raumolin 1981; Massa 1982; Tammilehto 1982).

Kasvutalouden ja ekologisten ongelmien kotimainen puheavaruus kansainvälistyi nopeasti globaalin etelän kehityskysymysten yhteydessä 1980-luvun lopulta lähtien. Länsimaiseen ajatteluun pesiytynyttä kehityskäsitteä purettiin suomalaisen kehitysyhteistyön kokemuspohjalta sekä vastavuoroisen talouden periaatteita ja käytäntöjä hahmottelemalla (Laitinen 1989; Hakkarainen ym. 1991). Muun muassa suomalaisen metsäperustaisen kehityskonseptin vienninedistämisen mielekkyyttä epäiltiin (Kuvaja ym. 1998). Ymmärrys planetaaristen rajojen ylittämistä ja huoli eriarvoistumisen kiihtymisestä nousivat rinnakkain ja yhtä aikaa esiin. Ympäristö- ja demokratiakysymykset vakiintuivat yhteiskäyttöön, ja usein samalla pohdittiin kum-

mankin avainkäsitteen rajallisuutta (Lehtinen 1986, 1991a, 1992; Tammilehto 1989). Ympäristöhuolet hahmottuivat samoihin aikoihin tärkeiksi yhteiskunnallisiksi teemoiksi ja yhteiskuntatieteelliseksi kysymykseksi (Massa & Sairinen 1991) tai, kuten Pielisjoki-liikkeen aktiivi Anu Lehtola (1994) sanoi, ympäristöstä tuli lopulta ylipäänsä kysymys – myös Pohjois-Karjalassa.

2000-luvulla *degrowth* nousi myös Suomessa uudella tavalla esiin. Yleisiä ja erityisiä ratkaisuja ekologian ja talouden yhteenkietoutuneeseen kriisiin hahmoteltiin. Lähtökohtana oli ”kasvun imperatiivien” kestävämmät vaihtoehdot. Kestävyteen vedottiin ennen kaikkea välttämättömiä kestävyyssiirtymiä tarkentaen (Ulvila & Pasanen 2009; Joutsenvirta ym. 2016). Kotimainen siirtymäajattelu laajeni myös *degrowth*-toiminnaksi ja -vaikuttamiseksi. Yksi varhaisimmista toimintaryhmistä oli Pohjois-Karjalassa 2009 perustettu *Kohtuusliike*, josta muotoutui 2010-luvulla useamman paikallisryhmän valtakunnallinen verkosto (Ulvila 2018). Kohtuus-talous nousi myös Suomen luonnonsuojeluliiton kampanjateemaksi vuonna 2015 (Latva-Pukkila 2015). Nykyisen Kohtuusverkoston ohjelmallinen ydin on hyvinvoinnin turvaamisessa ja ekologisessa jälleenrakennuksessa, erityisesti tuotannon ja kulutuksen kohtuullistamisessa (Linjama & Kainulainen 2015; Linjama ym. 2019).

Kohtuusliike sai alkunsa paikallisen ympäristökiistan seurauksena, kun Pohjois-Karjalaan suunnitellun uraaninetsinnän vastustaminen kokosi kansalaisia yhteen. Kritiikki kohdistui yhtä lailla kansainvälisen kaivosyrityksen toimintatapaan kuin kunnallisen päätöksenteon hapuilevuuteenkin. Kohtuutta korostamatta liike on hakenut yhtymäkohtia suomalaisen vaatimattoman elämäntavan perintöön, eikä se ole siksi korostanut *degrowth*-yhteyttä kampanjoissaan. Kyse on osin termin suomentamisen vaikeudesta, mutta myös syvemmin liikkeen lähtökohdissa: Kohtuusliike nojaa ensisijaisesti perinteiseen ja laajalti jaettuun arvopohjaan, ei kasvun ja supistumisen vastakkainasetteluun. *Degrowth* onkin kääntynyt Suomessa monin paikoin kohtuuden ohjelmaksi, kohtuutaloudeksi. Tästä huolimatta Kohtuusliikkeen ohjenuoraksi kootuissa kymmenessä vaatimuksessa (Linjama & Kainulainen 2015: 13) talouden ja kulutuksen supistaminen on lähtökohtaisesti ja läpikäyvästi esillä. Jatkuvan kasvun tavoittelusta halutaan eroon ja tähdätään kulutuksen oikeudenmukaiseen ja hallittuun supistamiseen. Lisäksi kohtuusvaatimukset kohdistuvat luonnonvarojen ja energian käytön, asevarustelun ja mainonnan rajoitukseen. Myös paikallisen kokemusperäisen tiedon tuhoamisen vaaditaan loppuvan. Kohtuuden politiikka siis nojaa elämänviisauteen, joka tyytyy tulemaan toimeen

vähällä, mutta tarkentuu myös laajaksi *degrowth*-ohjelmaksi.

Degrowth ja talusmaantiede

Maantieteessä vastaavia muutossignaaleja on tullut ja hahmoteltu etenkin talous- ja transitiomaantieteellisessä tutkimuksessa. *Degrowth*-talusmaantiede on arvostellut (ks. Kallis & March 2014; Nelson 2014) Rooman klubin tilaaman ja Massachusetts Institute of Technology (MIT:n) systeemidynamiikan ryhmän laatiman *Kasvun rajat* -raportin (Meadows ym. 1973) pelkistyksiä. Systemiteoreettisesti orientoituneeseen ekologiseen taloustieteeseen nojanneen, myyntimenestykseksi nousseen raportin on katsottu abstrahoineen taloudellisen kasvun taustaprosessit yleiseksi kehityskulkuksi ilman selkeitä yhteiskunnallisia syy-yhteyksiä. Tutkijoiden mukaan raportti tunnistaa katastrofikehityksen, mutta ei sitä aiheuttavia mekanismeja (esim. Nelson 2014: 466–471; Demaria ym. 2019: 433–435; taustalla Harvey 1974). Siinä arvioidaan esimerkiksi yleisellä tasolla, että väkiluku ja teollisuustuotanto kasvavat eksponentiaalisesti kunnes luonnonvarojen ehtyminen pysäyttää teollisen kasvun viimeistään 2000-luvulla (ks. Massa 1994: 71). Tällaisen painotuksen myötä raportin tavoitteeksi jäsenyi maailmansysteemitasoinen korjausliike, joka ohjaisi kohden yleistä taloudellista, yhteiskunnallista ja ekologista tasapainotilaa. Rooman klubin johtokunta täsmensi tätä yleistavoitetta raportin loppukommenteissa korostamalla kasvun ja kehityksen perustavanlaatuisia eroja: “[...] jarrun paneminen maapallon väestönkasvun ja taloudellisen kasvun spiraaleihin ei saa johtaa maailman kansojen taloudellisen kehityksen jäädyttämiseen *status quohon*” (Meadows ym. 1973: 196). Rooman klubi otti näin etäisyyttä tuonaikaiseen kehityskritiikkiin (Frank 1971; Kiljunen 1976), korosti taloudellisen kehityksen tarpeellisuutta ja viitoitti samalla tulevan ”kehityskeskustelun” asetelman (ks. Järvelä & Wilenius 1996: 25). Samantapainen erilinjaisuus nousi esiin Brundtland-raportin julkaisemisen jälkeen, ja se on pysynyt vahvasti asialistalla myös 2000-luvulla (Massey 2005; Eskelinen 2011a).

MIT:n raportissa tavoiteltiin ennen muuta väestön- ja luonnonvarojen käytön kasvun rajoittamista ihmiskuntatasoisena haasteena. Väestönkasvu nähtiin talouskasvun lähtömotiivina, ja sen rajoittaminen nousi raportin kantavaksi teemaksi. Luonnonvarojen käytön osalta korostettiin laadullista kehitystä: tuotannon arvonlisäyksen katsottiin olevan mahdollista ilman materiaalikulutuksen lisäämistä. Uskottiin, että markkinat hakeutuvat kohden tasapainoa, kunhan hahmotetut väestö- ja luon-

nonvarapoliittiset reunaehdot täytetään (ks. Nelson 2014). Sara Nelson (2014: 470) katsookin MIT:n raportin pohjustaneen yhteiskuntamuutosta kohden uusliberaalia globalisaatiota.

Degrowth-talousmaantieteilijöiden esittämä uusliberalisaation kritiikki on kohdistunut myös sen piiriin kytkettyneiden ”vihreän talouden” ja ”älykkään kasvun” ohjelmiin, jotka on nähty kasvun kiihdyttämisen työkaluina (Schulz & Bailey 2014: 277). *Degrowth*-tutkijat katsovat, että yleisen kasvutalouden jatkaminen on ongelmallista tilanteessa, jossa ei ole voitu osoittaa niin sanotun irtikytkennän (*decoupling*) todentumista missään maapallon kolkassa. Vaurastumien on aina ja kaikkialla johtanut ympäristörasitusten kasvuun (Joutsenvirta ym. 2016: 89–93). Tutkijat ovat myös kumonnet uskomuksen laadulliseen kasvuun, joka johtaisi ympäristörasitusten vähenemiseen. Tällaisen ajattelun on katsottu perustuvan kestävämmille esioletuksille ja laskentamalleille (Schneider ym. 2010; Schultz & Bailey 2014: 280; Kallis ym. 2015: 6–7). Yksittäisten irtikytkentätapausten on osoitettu perustuvan laskukaavoille, jotka sivuuttavat paikallisista hiilipäästöistä tavaran- ja energiantuonnin sisältämät päästöt. Nämä epäsuorat hiilipäästöt voivat kattaa jopa kaksi kolmannesta paikallisista päästöistä (ks. Heinonen & Junnila 2012; Ala-Mantila ym. 2014; Ottelin ym. 2015; Ala-Mantila 2017).

Yleisen kasvutalouden kritiikki ei kuitenkaan sisällä kategorista ajatusta kaikkien talouden lohkojen supistamisesta, vaan se ohjaa ekososiaalisesti vastuulliseen valikointiin: joidenkin osa-alueiden, kuten vaikkapa koulutuksen, kiertotalouden ja luomuviljelyn, laajeneminen voi monissa tapauksissa olla erityisen tarpeellista (Kallis & March 2015: 361). Näillä kohdin *degrowth*-ohjelmat löytävät luontevan yhteyden Rooman klubin johtokunnan tekemään eroon kasvun ja kehityksen välillä. *Degrowth*-liike tavoittelee valikoinnillaan kokonaistalouden supistumisen maantiedettä, tuotantoon ja kulutukseen liittyvän aineen ja energian läpivirtaaman alue- ja yhdyskuntakohtaista vähenemistä, jonka summavaikutus on globaalitalouden supistuminen (Heikkurinen 2018: 1662; Lehtinen 2018a: 45).

Christian Schulz ja Ian Bailey (2014) harmittelevat, että talousmaantieteen valtavirta pysyttäytyy edelleen vallitsevan kasvutalouden paradigman piirissä ja sivuuttaa kriittiset kysymykset. Heidän mukaansa (s. 287) talousmaantieteilijöiden vahva osaaminen aluerakenteen- ja innovaatiojärjestelmien sekä arvoketjujen ja tuotantoverkoston spatiaalisten muutosten ja klusteritutkimuksen piirissä antaisi mainion pohjan *degrowth*-talouden käsitteelliselle ja käytännölliselle innovoinnille. Tällaisiksi potentiaalisiksi vauhualueiksi he (s. 282) tämentävät raaka-aine- ja energiakustannusten nou-

sun spatiaalisen muutoksen analyysin, sosiaalisten yritysten sekä solidaarisuus- ja jakamistalouksien tarkastelun, kiertotalouden ja tuotteiden elinkaaritutkimuksen sekä finanssisektorin eettisen profiloinnin mahdollisuuksien tarkentamisen. He myös nimeävät tällaisen talousmaantieteen pitkänlinjan vaikuttajaksi J. K. Gibson-Grahamin.

Gibson-Grahamin eli Katherine Gibsonin ja Julie Grahamin muodostaman työparin lähtökohtaisena huomiona on vallitsevan talousajattelun ekseptionalistinen luonne (ks. 1996, 2006; Gibson-Graham ym. 2019). Talous on heidän mukaansa opittu näkemään omalakisena järjestelmänä, joka pohjautuu ajatukselle rationaalisesta ihmisestä. Tämän oletuksen kritiikkinä Gibson ja Graham ovat kehittäneet feministiseen ajatteluun pohjautuvan moninaisen ja elävän talouden (*diverse economies*) tutkimusohjelman, joka nostaa näkyviin talouden ja työn erilaisia olomuotoja. Talouteen yhdistetään muun muassa kodinhoidon, palkattoman hoivatyön ja ympäristöjärjestöjen vapaaehtoistyön muotoja sekä paikallistalouksien, osuustoimintatyön, eettisen luotonannon sekä sosiaalisen ja yhteisötalouden ilmiöitä (Gibson-Graham 2008: 616–617). Näin talous paikantuu osaksi yhteiskunnallisia käytäntöjä ja yhteisöllisen hyvinvoinnin luomista. Tällaisen ontologisen avartamisen tavoitteena on luoda tilaa sellaisille talouden muodoille, jotka vastaavat nykyajan keskeisimpiin eettisiin kysymyksiin ja ihmistoiminnan kestävyuden haasteisiin. Katherine Gibson korostikin muutama vuosi sitten Suomessa vieraillessaan, että vallitseva tapa ymmärtää talous on suurimpia esteitä maailmanlaajusten ongelmien ratkaisemiselle (Talvikallio 2016; Alhojärvi 2017).

Suomalaisen *degrowth*-tutkimuksen piirissä vastaavanlainen talouden käsitteellistys on Hilikka Pietilän (2013) innoittamana ryhmitelty kolmeen lohkoon, ydin-, paikallis- ja globaalitalouteen (Joutsenvirta ym. 2016: 43–49). Tässä jaottelussa ydintalous kattaa erilaiset palkattoman ja vapaaehtoistyön muodot. Paikallistaloudesta taas vastaavat esimerkiksi kunnat ja yleishyödylliset yhdistykset, joiden toimintaa ohjaavat lähiyhteisön tarpeet. Globaalitalous viittaa markkinakilpailun ja voittotavoittelun ehdollistamaan talouden kenttään. Tällaisen ajattelun tavoitteena on, supistumisen maantieteen mukaisesti, globaalien kasvutalouden ideologisen ylivallan purkaminen, eli ydin- ja paikallistalouksien ratkaisevan merkityksen osoittaminen yleisessä talouskehityksessä (Joutsenvirta ym. 2016: 46).

Myös talousfilosofi Teppo Eskelinen (2011b) peräänkuuluttaa talouskasvuun lukkiutuneen ajattelun purkamista. Hän arvostelee erityisesti keskittyvän ja kasautuvan kasvun mekaniismien sokeaa suosimista ja täsmentää, että kyse on sosiaalisen

ja ympäristökriisin ohella sivilisaation ja poliittisen mielikuvituksen kriisistä. Eskelisen mukaan on irrottauduttava kasvun ideologiasta, unohtettava bkt-mittarit ja opeteltava ajattelemaan *non-growth*-käsittein (Eskelinen 2011a: 145–150, Eskelinen 2011b: 9; Eskelinen & Ylönen 2011: 58). Tosin samanaikaisesti hän epäilee talouden supistamisen tavoitteen mielekkyyttä ohjelmallisena kärkeenä: ”Miksi vaatia erikseen supistuvaa taloutta, jos yhteisöllisyyteen, työajan lyhentämiseen, kierrätykseen, tavaran yhteiskäyttöön ja näistä syntyviin hyvän elämän edellytyksiin panostaminen tuottaa halutun tuloksen sivutuotteena?” (Eskelinen & Ylönen 2011: 58) Nämä hyvän elämän edellytykset ovat täsmentyneet *Hyvä talous* -teoksessa (Eskelinen & Sorsa 2011), jossa perustellaan ja esitellään seikkaperäisesti paremman talouspolitiikan vaihtoehtoisia malleja ja käytäntöjä. Siirtymäpolitiikan valintoja Eskelinen (2015, 2019) pohjustaa myös hyvinvoinnin uudisajattelussa, jossa kehyksenä on pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan murros.

Transition maantiede

Osa yhteiskunnallisesta siirtymätutkimuksesta on kiinnittynyt *degrowth*-maantieteeseen. Transiiohjelmat ovat konkretisoituneet erityisesti relokalisointiin ja ekolokalisointiin käsitteiden avulla (Bailey ym. 2010; North 2010; Mälgand ym. 2014; Barr & Pollard 2016). Yhteyttä on haettu irlantilaislähtöiseen transiiokaupunkien liikkeeseen, jossa muutosta toteutetaan paikallispoliittisina ratkaisuin ja osana laajenevaa transiiokaupunkiverkostoa. Transiioilike on kuitenkin keskittynyt käytännölliseen muutokseen ja kaupunkikohtaisiin ratkaisuihin (Hopkins 2008; ks. kritiikkiä North 2016), kun taas tutkijat ovat kiinnittäneet muun muassa huomiota näitä ratkaisuja motivoivien ”sosioekologisten imaginaarien” (Kallis & March 2015: 361) kantaavuuteen. Tutkijat ovat siis arvioineet, vahvistaneet ja uudistaneet liikkeen näkemyksellistä ja käsitteellistä avaruutta. Näin esimerkiksi visiot autonomisten yhdyskuntien ja bioalueiden kehittämisestä ovat tarkentuneet. Giorgios Kallis ja Hug March (2015) näkevät *degrowth*-imaginaareissa vahvan yhteyden David Harveyn (2000) spatiotemporaalisiin utopioihin, joissa ratkaisevat paikallispoliittiset valinnat liittyvät avoimuuden ja sulkeutuneisuuden, riippuvuuden ja omaehtoisuuden sekä muutoksen ja jatkuvuuden odotushorisonttien ristiriitaisiin kohtaamiin moniskaalaisessa muutoksessa.

Steven Barr ja Justin Pollard (2016) viittaavat omissa pohdinnoissaan ”siirtymien maantieteeseen”. Se ilmenee sekä yhdyskuntakohtaisissa transiiokaupunkilohotteissa että yksilöllisinä ”sisäisinä

transiioina”, joiden tavoitteena on hiilineutraalin yhdyskunnan ja arjen toteuttaminen. Barrin ja Pollardin tutkimus kuluttaja-aktivisteista jäsentää kiinnostavalla tavalla sitä, kuinka transiio politiikka luo uudenlaisia jännitteitä mutta myös neuvottelutilaa ristiriitaisen tulevaisuusodotusten ja -visioiden välille. He näkevät transiioaktivismin kuitenkin pohjimmiltaan keskiluokkaisena ja elitistisenäkin ympäristöliikehdintänä, jonka vahvistuminen riippuu sen kyvystä integroida omaksi asiaksi koettu huoli sosiaalisesti kattavampiin ja ylipaikallisiin kysymyksenasetteluihin (Barr & Pollard 2016: 13–14).

Barr ja Pollard (2016) kiinnittävät huomiota myös perustavanlaaiseen epäilykseen paikallisen siirtymäpolitiikan ja ekolokalisointin lähtömotiiveista ja liikkumatilasta. Kyse on yhdestä kriittisen maantieteen juurtuneimmista aiheista. Kriittinen yhteiskuntamaantiede on perinteisesti arvostellut paikallisia ratkaisuja nurkkakuntaisena sulkeutuneisuutena, elitistisenä puuhasteluna ja menneisyyden romantisoituna. On katsottu, että näistä lähtökohdista käsin on vaikeaa, ellei mahdotonta, omaksua yleisempiä emansipaatiotehtäviä (Harvey 1996; Massey 2005; ks. yhteenvedo omaehtoisesta paikallisuuden kritiikistä Castree 2004). Nyt kuitenkin uudempi *degrowth*-aloitteisiin kytkeytynyt lokalisaatioliikehdintä ja -tutkimus ovat kyseenalaistaneet kriittisen maantieteen lähtökohdan ja johtopäätöksen. Peter North (2010) korostaa hiilineutraaliutta tavoittelevan ekolokalisointin olevan uudenlaista ylirajaista yhteistyötä, jossa radikaalisti uudistetuilla käsitteillä ja käytännöillä kumotaan kasvuhakuisen talouden strategioita. North (2010: 592) korostaa muun muassa Gibson-Grahamiin (1996, 2006) viitaten, että paikallistalouksien moninaisuudesta löytyvät toisenlaisen ja paremman talouden aihiot.

Näin ajatellen paikalliset *low carbon* -ohjelmat ja niihin liittyvät tutkimusprojektit voivat ratkaisevalta tavalla tukea öljyriippuvuudesta vapautumista ja toimia konkreettisina esimerkkeinä fossiilitalouden kriisin purkamisessa (Haarstad 2016; Haarstad & Wanvik 2017; Lehtinen 2018a). Toisaalta käytössä olevien hiilitaselaskentamallien paikalliset sovellukset ovat pääsääntöisesti sivuuttaneet valtaosan oman kulutuksensa muualla tuotetuista hiilipäästöistä (Ala-Mantila 2017). Tällainen päästörasitusten johdonmukainen ulkoistaminen on johtanut asetelmaan, jossa yksittäisen kaupungin tavoiteltua kasvukehitystä on ollut mahdollista mainostaa hiilineutraalisoinnin mukaiseksi.

Tässä tilanteessa hiililaskurit toimivat viime kädessä paikallisen kasvun oikeuttamisen välineinä. Samalla hiilitaseisiin sitoutunut ekolokalisointi politiikka irrottautuu *degrowth*-liikkeestä. Tapahtumakulku viittaa siihen, että kriittisen yhteiskunta-

maantieteen epäily paikallispolitiikan nurkkakuntaisesta näköalattomuudesta on näiltä osin oikea ja yllirajainen vastuullisuus on jäänyt saavuttamatta. Kaupungit ovat toisin sanoen hiileneutralisaatiolaskelmien avulla vain edistäneet kasvukilpailua ja keskittyvän kasvun politiikkaa. Tällainen päästöraportointi toimii ensisijassa kasvutalouden oikeuttajana ja ehkä maskinakin (Lehtinen 2018b).

Toisaalta hiileneutralisaatiopolitiikka tuottaa monilla paikallistalouden sektoreilla oikeasuuntaista kehitystä. Ekolokalisatio etenee, vaikkakaan ei talouden supistamisen (maantieteen) ehdoilla. Mielienkiintoinen piire ja muutossignaali on monien eurooppalaisten kaupunkien nousu transitiokärjiksi liikennepolitiikka (Haarstad 2016; Haarstad & Oseland 2017; Haarstad & Wanvik 2017). EU:n ja sen jäsenvaltioiden ahtaaksi osoittautuneeseen liikkumatilaan autoteollisuuden ja liikennepolttoainetuottajien vaikutusvallan piirissä (ks. esim. Humalisto 2015) on reagoitu paikoin jopa radikaalein kaupunkikohtaisin ratkaisuin. Saksassa monien kaupunkien liikennerajoitukset, muun muassa keskustojen autovapaat vyöhykkeet ja dieselautoilun supistaminen, ovat toteutuneet paikallisina aloitteina. Tämä on tapahtunut osin selkein irtiottoina valtiollisesta etupolitiikasta, joka vanhojen korporatiivisten sidosten sekä yleisten työllisyyden ja viennedistämisen velvoitteiden keskellä ei ole kyennyt kääntymään aidoksi transitiopolitiikaksi. Kyse on uudenlaisesta kaupunkivetoisesta geopolitiikasta (ks. *Kaupunkien aikakausi* 2018; Moisio 2018: 116–152), jossa on myös aineksia planetaarisesti vastuulliseen luontopolitiikkaan (Lehtinen 2005).

Transition maantieteeseen kytkeytyy olennaisella tavalla keskustelu yhteiskunnallisen ohjauksen ja sääntelyn mahdollisuuksista (vrt. Eskelinen 2015). Esimerkiksi Andreas Exner ja kumppanit (2015) tarkastelevat yhteiskunnallisen regulaation vahvistamisen välttämättömyyttä *degrowth*-perspektiivistä. Heidän käsityksensä mukaan fossiilitaloudesta irrottautuminen edellyttää investointeja korkeateknologiseen talouteen, mikä taas vahvistaa riippuvuutta kaivannaisteollisuudesta ja erityisesti monista erityismetallien tuotannosta. Tutkijat asettavat globaalin raaka-ainetasa-arvon (*raw materials equity*) toteutumisen *degrowth*-politiikan keskeiseksi kynnykseksi (Exner ym. 2015). Heitä kiinnostaa kaupunkien ja kaivosseutujen työnjako transitiokaupunkipolitiikan aikakaudella. *Degrowth*-siirtymän tulee heidän mukaansa koskettaa yhtä lailla itse siirtymäkaupunkeja kuin reuna-alueiden kaivospaikkakuntiaakin. Tämän takia metallintuotannon, jalostuksen ja kierrätyksen säätelyn tulee kokonaisuudessaan, tuotanto- ja kulutusketjun kaikissa osissa, mukautua sosiaaliin ja ekologiin reunaehtoihin. Metallitalouden tulonjaossa

on myös pyrittävä vahvistamaan tulonmuodostusta kaivosperiferioiden köyhimpien parissa sekä kompensoimaan kaivosalan historiallisia epäoikeudenmukaisuuksia (Exner ym. 2015: 350).

Exnerin ja kumppanien kaivostutkimus nojaa vahvasti siihen *degrowth*-tutkimuksen perinteeseen, jossa ympäristöoikeudenmukaisuuden eri ulottuvuudet painottuvat ja jota Barcelonan autonomisen yliopiston *environmental justice* -ryhmä on viime vuosina monipuolisesti laajentanut erityisesti Latinalaiseen Amerikkaan suuntautuneessa tutkimuksessa (Conde & Kallis 2012; Walter & Urkidi 2015; Conde & Le Billon 2017; Lyra 2019; Perkins 2019).

Yhteenveto: kasvun rajat degrowth-maantieteessä

Talouden supistumisen maantiede on pysynyt marginaalisena kysymyksenä niin tieteenalassa kuin yhteiskuntapolitiikassakin. Toisaalta edellä esitellyn pohjalta on käynyt ilmeiseksi, että *degrowth*-maantiedettä on edistetty varsin laajasti ja monipuolisesti jo ainakin puolen vuosisadan ajan, ja varsinkin nyt 2000-luvulla. *Degrowth*, tai paremminkin *post-growth*, on myös noussut kysymykseksi EU:n parlamentissa. Talouden supistumisen maantiede on kuitenkin luontevaa leimata radikaaliksi – leiman perusteluksi riittää katse maantieteen- ja politiikanteon valtavirtoihin.

Mutta miksi näin on? Aloitan vastaamisen maantieteen (tieteenalan) piiristä. Schulzin ja Baileyn (2014) kritiikki talusmaantieteen valtavirtaa kohtaan viittaa maantiedeyhteisön valikoivaan traditiojoukseen. 1960-luvulla maantieteessä sitouduttiin kasvutalouteen samalla kun alan olemassaololle haettiin tieteellistä vahvistusta (Hustich 1979). Positivismin nousuvaiheessa (Harvey 1969; Hakulinen 1971) aluetalouden ja -kehityksen mallinnusten sisään oli rakennettu ajatus kehityksen yleisestä suunnasta ja tarpeellisuudesta (Massey 2005; Eskelinen 2011a). Kulttuurinen ja ihmisen ympäristösuhteen tieteenalaperintö jätettiin sivuun, koska sen hyödyntämisen epäiltiin joke kiinnittävän maantieteen ympäristödeterministiseen ajatteluun tai leimaavan alan idiografiseksi ainutkertaisen alueiden kuvaukseksi (Hakulinen 1971: 22–23). Varhainen keskustelu ihmisestä geologisena voimantekijänä (Marsh 1864/1964; ks. Lowenthal 1964; Lehtinen 1991b: 60–64) sekä antroposeenin esivaiheiden täsmennys vaipuivat samalla unohduksiin. Antroposeenin täsmällisempi jäsentäminen onkin tullut vasta 2000-luvulla uudelleen ajankohtaiseksi (Hansen 2009; Christensen ym. 2013; Tammilehto 2013: 16–17; Lehtinen 2019).

Myös alkuperäiset analyysit ryöstötalouden etenemisestä (Friedrich 1904; ks. Massa 1994: 59–73) sivuutettiin vähin äänin. Jopa sellaiset tehtävänasettelut, joissa maata, maailmaa ja maapalloa hahmoteltiin ihmisen ”kodiksi” (Hartshorne 1939, ks. Vartiainen 1984: 42–50), katsottiin arveluttaviksi, pinnallisiksi ja epämääräisiksikin (ks. Kortelainen ym. 2013: 18). Lisäksi poliittinen maantiede, mukaan lukien kaikenmoiset territoriaaliseen valtaan liittyvät lähestymistavat, oli jäänyt pois tutkimusohjelmista geopoliittisen maantieteen sokeuduttua ennen toista maailmansotaa *Lebensraum*-visiointiin. Poliittisen maantieteen teemoihin palattiin vasta 1980-luvulla (Burnett & Taylor 1981; Paasi 1990).

Valtavirtaistunut positivistinen maantiede keskittyi yleisiin lainalaisuuksiin, mallinmukaisina tunnistettaviin aluekehityspiirteisiin. Maantiede hahmottuikin yleisten spatiaalisten lainalaisuuksien tieteenä. Positivistinen maantiede kohtasi kuitenkin voimakasta kritiikkiä 1970-luvulla (ks. Gregory 1978), jolloin ala alkoi etsiä uudenlaisia näkökulmia yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tutkimus pureutui esimerkiksi alkehityksen ja eriarvoistumisen taustalla vaikuttaviin yhteiskunnallisiin mekanismeihin. Myös ympäristöongelmat nousivat maantieteen ytimeen (Olwig 1976, 1980; Raumolin 1981; Smith 1984; Seppänen 1986). Tieteellisyyden kriteerit täytyivät nyt käsitteellisesti tarkan ja perusteellisen yhteiskuntakritiikin avulla, ja maantiede lähentyi yhteiskunta- ja ihmistieteitä (Vartiainen 1984). Kuitenkin kriittinenkin maantiede pääosiltaan hyväksyi kasvutalouden yleisen lähtökohdan. Arvostelu kohdistui talouden ja tuotannon epäinhimillisiin piirteisiin, ympäristöarvoihin, mutta ennen kaikkea tulonjaon epätasaisuuteen. Tulonmuodostuksen ekologiset reunaehdot eivät sen sijaan päässeet analyysin avaintemaksi.

Näin *degrowth* jäi sivuun sekä positivistisen (talous)maantieteen valtavirrasta että kriittisen (yhteiskunta)maantieteen ongelmanasetteluista. Esiin nousi ainoastaan yksittäisiksi ja – koko tieteenalan volyyymiin ja potentiaaliin suhteutettuna – varsin marginaaliseksi jääneitä huomautuksia talouden supistumisen maantieteen tarpeellisuudesta. *Degrowthin* voikin sanoa jääneen maantieteen identiteetti- ja uskottavuushuolten varjoon. Alalla on pelätty, että vallitsevan kehityksen vastaisuus kyseenalaistaa maantieteen tiedestatuksen. Uskottavuus ja uskallus ovat olleet, ja ovat edelleen, myös tutkimuksen rahoitushaasteita, ja etenkin yhteiskunnallisessa tutkimuksessa näkyy rahoittajien hallittomuus tukea ”radikaaleja näkökulmia”. Sen sijaan julkaisukynnyksen suhteen tilanne on hieman helpottunut: *degrowth*-maantiedettä on argumentoitu jo niin monipuolisesti ja monilla foorumeilla,

että sillä on oma paikkansa vertaisarvioinnissa ja julkaisuareenoilla.

Kriittiseksi mielletävän maantieteen yhteiskuntakriittisen potentiaalin voi tulkita purkautuneen jossain määrin samaa tahtia alan edustajien institutionaalisen aseman vahvistumisen kanssa (Lehtinen & Simonsen 2020). Kriittisen latauksen heikkeneemiseen on vaikuttanut myös käsitteellisen viitekehityksen uudistuminen: konstruktionistisen, relationaalisen, affektiivisen ja immanentin maantieteen aaltojen myötä kritiikin varhainen kärki tylsistyi ja alan voi jopa katsoa lähestyneen uusliberalismia, siis markkinavetoisuuteen luottavaa ja yhteiskunnallista sääntelyä purkavaa ideologiaa (Smith 2005; Lehtinen 2011: 20). Samalla *degrowth*-ajattelu on pysynyt marginaalissa.

Myös talouden supistumisen maantiede yhteiskunnallisena transiitiohaasteena on jäänyt sivuun valtavirrasta samalla kun yhteiskunnallisen ohjauksen liikkumatila on supistunut uusliberalisaation ja taloudellisen globalisaation nousun vuosikymmeninä. Poliitikassa on annettu markkinoille lisää vapauksia luottaen siihen, että näin päädytään parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Siitä huolimatta talouskasvun jaksot ovat tahtuneet talouskriiseiksi ja lamakausiksi, joita voi pitää eräänlaisina *degrowth*-jaksoina. Samalla kaupungeista on odotettu transition moottoreita, mutta joistakin vastakkaisista esimerkeistä huolimatta valtavirtainen kaupunkipolitiikka on nojannut vanhaan reseptiin. Menestyneimmät kaupungit ovat pyrkineet purkamaan kasvun esteitä siinä missä pienemmät ja monet syvän rakennemuutoksen kaupungit ovat jääneet talouden supistumisen tilaan. *Degrowth* on ollut joko vieras ajatuskulku tai ei-toivottu tila, ja paikallistalouden supistuminen on kertonut hallitsemattomista kehityskuluista. Hallittua supistumista ei ole sitä vastoin nähty mahdollisena vaihtoehtona, ja aloitteet paremman talouden ja vaikkapa laadullisen kaupunkisuunnittelun suuntaan ovat olleet harvinaisia (Eskelinen & Sorsa 2011; Lehtinen & Pyy 2017).

Tässä tilanteessa osa syrjäseutujen ja kriisikaupunkien kehityskritiikistä onkin kanavoitunut sekä kasvun keskittämisen politiikkaa että *degrowth*-visioita vastaan. Hallitsemattoman supistumisen alueilla asukkaat ovat nousseet 2010-luvulla populistiseen vastarintaan (Rodríguez-Pose 2017). Kokemukset kehityksen ulkopuolelle jäämisestä ovat johtaneet äänestyskäyttäytymiseen, jossa ehdokkaat ovat menestyneet väittämällä talouskasvun rajaamisen heikentävän syrjäytyneitä ryhmiä ja alueita entisestään. Tulonjaon korjaamisen vaatimuskentässä päällekkäviä planetaarisia kriisejä korostavat tahot on nähty täten uhkina. Monien syrjäytyneiden ihmisten epäluulo ympäristö- ja

ilmastoaktivismia kohtaan on paljastunut perustavanlaatuisiksi, ja näin myös kaikenmoinen ”vihreä” transitiopuhe on koettu tarpeettomaksi ja jopa haitalliseksi. *Degrowth* on käynyt kirosanasta.

Kärjistyvien ympäristökriisien hallinnan ja hillinnän näkökulmista kansainvälisellä populistisella liikkeellä on ollut harvinaisen huono ajoitus (Klein 2014: 16–24). Hallitustenvälisen ilmastopaneelin (IPCC:n) raportointi viestittää kiireellisen muutoksen välttämättömyydestä (*Global warming...* 2018). Myös biodiversiteetin ja luonnonvaraisen eliömäärän dramaattinen supistuminen kertoo nopean siirtymän tarpeesta. Elokapina, *Extinction Rebellion*, lienee tuorein kansainvälinen liikahdus tällä työmaalla (Naukkarinen 2019). Planetaariset huolet ovat vastaansanomattomia. Puolen vuosisadan mittainen *degrowth*-valmistelu antaakin tässä tilanteessa vahvan kokemuspohjan siihen, mitä pitäisi tehdä. Valmis resepti suunnanmuutokselle ja toisintekemiselle on siis olemassa. Epävarmuutta on vain poliittisen kannatuspohjan laajuudesta.

Uskon, että nämä vastaukset valaisevat (talouden) supistumisen maantieteen syrjäytyneisyyden syitä. Radikaaliksi koettu sanoma on painanut ajatteluun jälkensä, ja tieteenalalla on varottu leimautumista. Tässä mielessä syrjäytymisen voi nähdä sisäänrakennettuna *degrowth*'n lähtökohtaiseen viritykseen. Teppo Eskelisen ja Matti Ylösen (2011: 58) huomautus siitä, että asiassa olisi varmaan helpompi edetä viemällä eteenpäin konkreettisia muutoshankkeita ja katsomalla sitten lopputuloksen myötä tuloksia, on aiheellinen. Suurien sanojen takia lukkiutuvia vastakkainasetteluja on syytä välttää.

Mutta riittääkö yksittäisten hankkeiden summa-vaikutuksen kantavuus? Tämän katsauksen pohjalta vaikuttaa selvältä, että on otettava suurempia askeleita. Supistumisen maantieteen tulee täsmentää ja edistää planetaarisesti vastuullista ja paikkakunnittain räätälöityä *degrowth*-ohjelmaa, joka ohjaa talousjärjestelmän muutokseen, ei siihen sopeutumiseen. Tätä reseptiä talouden supistumisen maantiede on koonnut 1970-luvulta lähtien.

KIRJALLISUUS

- Ala-Mantila, S. (2017) *Urban sustainability? The spatial disparities of greenhouse gas emissions and subjective wellbeing*. Aalto Yliopisto, Rakennetun ympäristön laitos, Helsinki.
- Ala-Mantila, S., Heinonen, J. & Junnila, S. (2014) Relationship between urbanization, direct and indirect greenhouse gas emissions, and expenditures: a multivariate analysis. *Ecological Economics* 104 129–139. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.04.019>
- Alhojärvi, T. (2017) Talouden toisinajattelun mahdollisuus – Katherine Gibsonin haastattelu. *Alue ja ympäristö* 46(1) 58–63. <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64910/26126>
- Bailey, I., Hopkins, R. & Wilson, G. (2010) Some things old, some things new: the spatial representations and politics of change of the peak oil relocalisation movement. *Geoforum* 41(4) 595–605. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2009.08.007>
- Barr, S. & Pollard, J. (2016) Geographies of transition: narrating environmental activism in an age of climate change and ‘Peak Oil’. *Environment and Planning A* 49(1) 47–64. <https://doi.org/10.1177/0308518X16663205>
- Bookchin, M. (1982) *The ecology of freedom*. Cheshire, Palo Alto.
- Bookchin, M. (1990) *Remaking society*. South End Press, Boston.
- Burnett, A. D. & Taylor, P. J. (1981; toim.) *Political studies from spatial perspectives*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Castree, N. (2004) Differential geographies: place, indigenous rights and ‘local’ resources. *Political Geography* 23(2) 133–167. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2003.09.010>
- Christensen, M., Nilsson, A. & Wormbs, N. (2013) Kun jää ei jää. *Le MONDE Diplomatique & Novaja Gazeta* 6 5–6.
- Conde, M. & Kallis, G. (2012) The global uranium rush and its Africa frontier. Effects, reactions and social movements in Namibia. *Global Environmental Change* 22(3) 596–610. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.03.007>
- Conde, M. & Le Billon, P. (2017) Why do some communities resist mining projects while others do not? *The Extractive Industries and Society* 4(3) 681–697. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2017.04.009>
- Demaria, F., Kallis, G. & Bakker, K. (2019) Geographies of degrowth: Nowtopias, resurgences and the decolonization of imaginaries and places. *Environment and Planning E* 2(3) 431–450. <https://doi.org/10.1177/2514848619869689>
- Ehrensverd, G. (1979) *Solenergi*. Alba, Tukholma.
- Eskelinen, T. (2011a) *Kehityksen loppu*. Into, Helsinki.
- Eskelinen, T. (2011b) Growth – an indicator of the past. *Transform! European Journal for Alternative Thinking and Political Dialogue* 3 7–14.
- Eskelinen, T. (2015) Possibilities and limits of Green Keynesianisms. Teoksessa Borgnäs, K., Eskelinen, T., Perkiö, J. & Varenius, R. (toim.) *The politics of ecosocialism. Transforming welfare*, 100–115. Routledge, London.
- Eskelinen, T. (2019) *Demokratia utopiana ja sen vasta-voimat*. Vastapaino, Tampere.
- Eskelinen, T. & Sorsa, V.-P. (2011) *Hyvä talous*. Like, Helsinki.

- Eskelinen, T. & Ylönen, M. (2011) *Tulosvaroitus*. Into, Helsinki.
- Exner, A., Lauk, C. & Zittel, W. (2015) Sold futures? The global availability of metals and economic growth at the peripheries: distribution and regulation in a degrowth perspective. *Antipode* 47(2) 342–359. <https://doi.org/10.1111/anti.12107>
- Frank, A. G. (1971) *Sociology of development and underdevelopment of sociology*. Pluto Press, Lontoo.
- Friedrich, E. (1904) Wesen und geographische verbreitung der "Raubwirtschaft". *Dr. A. Petermann's Mitteilungen aus Justus Perthes' geographischer anstalt* 50 68–79.
- George, S. (1976) *How the other half dies. The real reasons for world hunger*. Penguin Books, Hammondswoth.
- Georgescu-Roegen, N. (1971) *The entropy law and the economic process*. Harvard University Press, Cambridge.
- Gibson-Graham, J. K. (1996) *The end of capitalism (as we knew it): A feminist critique of political economy*. Blackwell, Oxford.
- Gibson-Graham, J. K. (2006) *A postcapitalist politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Gibson-Graham, J. K. (2008) Diverse economies: performative practices for 'other worlds'. *Progress in Human Geography* 32(5) 613–632. <https://doi.org/10.1177/0309132508090821>
- Gibson-Graham, J. K., Healy, S., Cameron, J. & Talvikallio, E. (2019) *Elävä talous*. Vastapaino, Tampere.
- Glaeser, B. (1984) *Ecodevelopment. Concepts, projects, strategies*. Pergamon Press, Oxford.
- Global Warming of 1,5 Celsius Degrees (2018) IPCC Special Report, Summary for Policy Makers. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/05/SR15_SPM_version_report_LR.pdf
- Gorz, A. (1975/1979) *Ekologi & politik*. Bokomotiv, Tukholma.
- Gregory, D. (1978) *Ideology, science and geography*. Hutchinson, Lontoo.
- Guardian (2018) The EU needs a stability and well-being pact, not more growth. 16.9.2018. <https://www.theguardian.com/politics/2018/sep/16/the-eu-needs-a-stability-and-wellbeing-pact-not-more-growth>
- Haarstad, H. (2016) Where are urban energy transitions governed? Conceptualizing the complex governance arrangements for low carbon mobility in Europe. *Cities* 54 4–10. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.10.013>
- Haarstad, H. & Oseland, S. E. (2017) Historicizing urban sustainability: The shifting ideals behind Forus Industrial Park, Norway. *International Journal of Urban and Regional Research* 41(6) 838–854. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12551>
- Haarstad, H. & Wanvik, T. I. (2017) Carbonscapes and beyond: Conceptualizing the instability of oil landscapes. *Progress in Human Geography* 41(4) 432–450. <https://doi.org/10.1177/0309132516648007>
- Haila, Y., Rynnänen, T. & Saraste, M. (1971) *Ei vetää rantaa rakkaampaa. Puunjalostusteollisuus vesistöjemme pilaajana*. Weiling+Göös, Helsinki.
- Hakkarainen, O., Tammilehto, O. & Wallgren, T. (1991; toim.) *Imperiumin ulkopuolelta. Kehityskriittisiä puheenvuoroja*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hakulinen, K. (1971) Selittäminen maantieteessä David Harveyn mukaan. *Natura* 8 18–73.
- Hansen, J. (2009) *Storms to my grandchildren: The truth about coming climate catastrophe and our last chance to save humanity*. Bloomsbury Press, New York.
- Hartshorne, R. (1939) The nature of geography. *Annals of the Association of American Geographers* 29 171–645.
- Harvey, D. (1969) *Explanation in geography*. Edward Arnold, Lontoo.
- Harvey, D. (1974) Population, resources, and the ideology of science. *Economic Geography* 50(3) 256–277.
- Harvey, D. (1996) *Justice, nature and the geography of difference*. Blackwell, Oxford.
- Harvey, D. (2000) *Spaces of hope*. University of California Press, Berkeley.
- Heikkurinen, P. (2018) Degrowth by means of technology? A treatise for an ethos of release. *Journal of Cleaner Production* 197 1654–1665. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.07.070>
- Heinonen, J. & Junnila, S. (2012) Yhdyskuntarakenne, elämäntavat ja ilmastonmuutos. *Aalto-yliopiston julkaisusarja TIEDE+TEKNOLOGIA* 19/2012.
- Hopkins, R. (2008) *The transition handbook: From oil dependency to local resilience*. Green Books, Totnes.
- Humalisto, N. (2015) *The European Union and assembling biofuel development*. Turun yliopiston julkaisu A 294. <https://www.utupub.fi/handle/10024/99148>
- Hustich, I. (1954) *Rävaruförsörjningen i en värld som förändras*. Meddelanden från Geografiska Institutionen vid Svenska Handelshögskolan, Helsingfors.
- Hustich, I. (1960) Introduction (To the publication from a symposium on man's influence on nature in Finland). *Fennia* 85 5–8.
- Hustich, I. (1979) Ajatuksia maantieteemme suuntauksista. *Terra* 91(1) 31–41.
- Hustich, I. (1980) "Supistumisen maantiede", muutamia ajatuksia ajankohtaisesta suuntauksesta. Teoksessa Siirilä, S., Hautamäki, L., Rouhinen, S. & Tervämäki, E. (toim.) *Kylät ja kaupunginosat*, 19–30. Finnpublishers, Tampere.
- Illich, I. (1990) *Oikeus hyödylliseen työttömyyteen ja sen asiantuntijaviholliset*. Perusta & WSOY, Helsinki.

- Joutsenvirta, M., Hirvilampi, T., Ulvila, M. & Wilén, K. (2016) *Talous kasvun jälkeen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Järvelä, M. & Wilenius, M. (1996) *Ilmastoriski ja ympäristöpolitiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kallis, G., Demaria, F. & D'Alisa, G. (2015) Introduction: Degrowth. Teoksessa Kallis, G., Demaria, F. & D'Alisa, G. (toim.) *Degrowth. A vocabulary for a new era*, 1–15. Routledge, London.
- Kallis, G. & March, H. (2015) Imaginaries of hope: the utopianism of degrowth. *Annals of the Association of American Geographers* 105(2) 360–368. <https://doi.org/10.1080/00045608.2014.973803>
- Kaupunkien aikakausi. Kaupunkitutkijoiden puheenvuoroja 2020-luvun kaupunkipolitiikasta* (2018) Helsingin kaupungin keskushallinnon julkaisuja 2018(11).
- Kiljunen, K. (1976) *Alikehityksen maailma*. Tammi, Helsinki.
- Kiljunen, K. (1979) *80-luvun aluepolitiikan perusteet*. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Klein, N. (2014) *This changes everything. Capitalism vs. the climate*. Penguin Books, London.
- Kortelainen, J., Lehtinen, A., Pyy, I. & Semi, J. (2013; toim.) *Seudunkertoja – verkonsolmija. Perttu Vartiainen 60 vuotta*. University Press of Eastern Finland, Joensuu.
- Kuvaja, S., Ulvila, M. & Wallgren, T. (1998) *Tropiikin vihreä kulta. Pohjolan pojat Kaakkois-Aasian sademetsissä*. Like, Helsinki.
- Laitinen, H. (1989; toim.) *Mitä kehitysavun jälkeen?* Kehitysyhteistyön palvelukeskus, Helsinki.
- Lampinen, O. & Soininvaara, O. (1980) *Suomi 1980-luvulla. Pehmeän kehityksen tie*. WSOY, Helsinki.
- Latouche, S. (2009) *Farewell to growth*. Polity Press, Cambridge.
- Latouche, S. (2010) Degrowth. *Journal of Cleaner Production* 18(6) 519–522. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.02.003>
- Latva-Pukkila, A. (2015) *Kasvunvara on käytetty. Kohtuutalouden ratkaisut*. Suomen Luonnonsuojeluliitto, Helsinki.
- Lehtinen, A. (1986) Ecodevelopment in Finland. Teoksessa Milwertz, J. (toim.) *Nordic visions, alternative future*, 35–36. Nordic Alternative Campaign & IPC Print & Press, Helsingør.
- Lehtinen, A. (1991a) Biases of local democracy in the polar timber-line periphery: the northern question in Finland. Teoksessa Mickels, G., Floor, K. & Toro, A. (toim.) *The third world, the fourth world: Dimensions of development in the peripheries*, 126–140. Kehitysmaantieteen yhdistys, Helsinki.
- Lehtinen, A. (1991b) Northern natures. *Fennia* 169(1) 57–169.
- Lehtinen, A. (1992) Questions on environment and democracy within northern boreal forestry: The Finnish forest conflict becoming an international issue. Teoksessa Hjort af Ornäs, A. & Lodgaard, S. (toim.) *The environment and international security*, 67–77. International Peace Research Institute, Oslo.
- Lehtinen, A. (2005; toim.) *Maantiede, tila, luontopoliitiikka*. Joensuu University Press, Joensuu.
- Lehtinen, A. (2011) From relations to dissociations in spatial thinking: Sámi ‘geographers’ and the promise of concentric geographies. *Fennia* 189(2) 14–30. <https://fennia.journal.fi/article/view/4405>
- Lehtinen, A. (2018a). Degrowth in city planning. *Fennia* 196(1) 43–57. <https://doi.org/10.11143/fennia.65443>
- Lehtinen, A. (2018b) Megatrendejä ja kasvukipuja? Kiinteistöjalostuksesta laadulliseen kaavoitukseen. *Versus* 20.12.2018. <https://www.versuslehti.fi/tiede-debatti/megatrendeja-ja-kasvukipuja-kiinteistonjalostuksesta-laadulliseen-kaavoitukseen/>
- Lehtinen, A. (2019) Associations of the edge: Arctic imaginaries. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 73(3) 168–178. <https://doi.org/10.1080/00291951.2019.1634145>
- Lehtinen, A. & Pyy, I. (2017; toim.) Mitä on laadullinen kaupunkisuunnittelu? Kunnallissalan Kehittämiskeskitys, Helsinki.
- Lehtinen A. & Simonsen, K. (2020; *painossa*) Moments of renewal: Critical conversions of Nordic *Samhällsgeografi*. Teoksessa Berg, L. & Best, U. (toim.) *Placing critical geographies*. Routledge, London.
- Lehtola, A. (1994) Kansalaisena metsä-Suomessa – Miten ympäristöstä tuli kysymys Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*, 212–237. Gaudeamus, Helsinki.
- Linjama, T. & Kainulainen, P. (2015; toim.) *Kohtuus vaarassa. Onnen aikoja rajallisella planeetalla*. Kirjokansi, Joensuu.
- Linjama, T., Aho, M., Kainulainen, P. & Simola, R. (2019; toim.) *Kohtuus pamphletti: Elonkirjo edellä*. Into, Helsinki.
- Linkola, P. (1971) *Unelmat paremmasta maailmasta*. WSOY, Helsinki.
- Lowenthal, D. (1964) Introduction. Teoksessa Marsh, G. P. *Man and Nature*, ix–xxix. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Lyra, M. G. (2019) Pursuing a voice in the extractivism debate in Brazil. *Environmental Sociology* 5(2) 207–218. <https://doi.org/10.1080/23251042.2019.1620091>
- Marsh, G. P. (1864/1964) *Man and nature*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Martinez-Alier, J. (2002) *The environmentalism of the poor*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Martinez-Alier, J., Healy, H., Temper, L., Walter, M., Rodriguez-Labajos, B., Gerber, J.-F. & Conde, M. (2011) Between science and activism: learning and teaching ecological economics with environmental

- justice organisations. *Local Environment* 16(1) 17–36. <https://doi.org/10.1080/13549839.2010.544297>
- Massa, I. (1982; toim.) *Energia, kulttuuri ja tulevaisuus*. SKS, Helsinki.
- Massa, I. (1994) *Pohjoinen luonnonvalloitus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Massa, I. & Sairinen, R. (1991; toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Massey, D. (2005) *For space*. Sage, London.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. & Behrens III, W. W. (1972/1973) *Kasvun rajat*. Tammi, Helsinki.
- Merril, R. (1976; toim.) *Radical agriculture*. Harper & Row, London.
- Moisio, S. (2018) *Geopolitics of the knowledge-based economy*. Routledge, London.
- Mälgand, M., Bay-Mortensen, N., Bedkowska, B., Hansen, F. N., Schow, M., Thomsen, A. A. & Hunka, A. D. (2014) Environmental awareness, the transition movement, and place: Den selvforsynende landsby, a Danish transition initiative. *Geoforum* 57, 40–47. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.08.009>
- Næss, A. (1973/1981) *Ekologi, samhälle och livstil*. LTs Förlag, Stockholm.
- Naukkarinen, O. (2019) Kapina on alkanut. *Elonkehä* 1 5–7.
- Nelson, S. H. (2014) Beyond the limits to growth: Ecology and the neoliberal counterrevolution. *Antipode* 47(2) 461–480. <https://doi.org/10.1111/anti.12125>
- North, P. (2010) Eco-localisation as a progressive response to peak oil and climate change – A sympathetic critique. *Geoforum* 41 585–694. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2009.04.013>
- Olwig, K. (1976) Menneske/naturproblematiken i geografi. *Kulturgeografiske Hæfter* 9 5–15.
- Olwig, K. (1980) Historical geography and the society/nature “problematic”. *Journal of Historical Geography* 6(1) 29–45.
- Ottelin, J., Heinonen J. & Junnila, S. (2015) New energy efficient housing has reduced carbon footprints in outer but not in inner urban areas. *Environmental Science & Technology* 49 9574–9583. <https://doi.org/10.1021/acs.est.5b02140>
- Paasi, A. (1990) The rise and the fall of Finnish geopolitics. *Political Geography Quarterly* 9(1) 53–65.
- Pakkala, J. (1980; toim.) *Sosialismi ja ekologia*. Tammi, Helsinki.
- Paloheimo, E. (1981) *Suomi – Mahdollinen maa*. WSOY, Helsinki.
- Perkins, P. E. (2019) Climate justice, commons, and degrowth. *Ecological Economics* 160 183–190.
- Pietilä, H. (2012) Ihmisen talous. Teoksessa Helne, T. & Silvasti, S. (toim.) *Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*, 73–79. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- Raumolin, J. (1981) Global scene, natural resources and development problems in the periphery country Finland: some reflections on Ilmari Hustich’s world view. *Fennia* 159(1) 15–23.
- Ripatti, A.-K. & Kähkölä, P. (1970) *Siirtomaasuomi*. Gummerus, Jyväskylä.
- Rodríguez-Pose, A. (2018) The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1) 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Sachs, W., Loske, R. & Linz, M. (1998). *Greening the North. A post-industrial blueprint for ecology and equity*. Zed Books, London.
- Sandbach, F. (1980) *Environment, ideology & policy*. Basil Blackwell, Oxford.
- Schneider, F., Kallis, G. & Martinez-Alier, J. (2010) Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18, 511–518. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.01.014>
- Schulz, C. & Bailey, I. (2014) The green economy and post-growth regimes: opportunities and challenges for economic geography. *Geografiska Annaler B* 96(3) 277–291. <https://doi.org/10.1111/geob.12051>
- Schumacher, E. F. (1973/1975). *Litet är vackert. Ekonomi som om människor betydde något*. Prisma, Tukholma.
- Seppänen, M. (1986) *Mikä luonnoista luonnollisin? Ihmisen ”kolme luontoa” Keski-Andeilla keramiikan keksimisestä conquistadoreihin*. Kehitysmaantieteen yhdistys, Helsinki.
- Smith, N. (1984) *Uneven development. Nature, capital and the production of space*. Basil Blackell, Oxford.
- Smith, N. (2005) Neo-critical geography, or, the flat pluralist world of business class. *Antipode* 37(5) 887–899. <https://doi.org/10.1111/j.0066-4812.2005.00538.x>
- Sundell, P. (1980) *Ympäristö, yhteiskunta ja elämäntapa*. Pohjoismainen ympäristöleiritoimikunta 1979, Helsinki.
- Talvikallio, E. (2016) Mitä puhe taloudesta tekee? *Voima* 26.7.2016. <https://voima.fi/artikkeli/2016/mita-puhe-taloudesta-tekee/>
- Tammilehto, O. (1982) *Ekofilosofia, vaihtoehtoliike ja ydinvoima*. Ympäristökeskus, Helsinki.
- Tammilehto, O. (1989; toim.) *Kun edustajat eivät riitä. Kansalaistoiminnan opas*. WSOY, Helsinki.
- Tammilehto, O. (2013) *Kylmä suihku. Ilmastokatastrofin torjunta ja nopea yhteiskunnallinen muutos*. Into, Helsinki.
- Treu, N., Massini, R. & Saey-Volckrick, J. (2018) Are European politics compatible with post-growth? *The Guardian* 16.8.2018. <https://www.theguardian.com/politics/2018/sep/16/the-eu-needs-a-stability-and-wellbeing-pact-not-more-growth>

- Ulvila, M. (2018). Kasvun purkutalkoot 2000-luvun Suomessa. Kohtuusliikkeen lyhyt historia. *Elonkehä* 4 20–26.
- Ulvila, M. & Pasanen, J. (2009) *Transformations to sustainability. Combined responses to the interconnected crisis of ecology and economy*. Maan ystävät, Tampere.
- Vartiainen, P. (1984) *Maantieteen konstituoitumisesta ihmistieteenä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 3.
- Viktor, P. (2008) *Managing without growth. Slower by design, not disaster*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Wallgren, T. (1990) Brundtland-komission korulauseet riisuttuina. *Yhteiskuntasuunnittelu* 28(1) 6–18.
- Walter, M. & Urkidi, L. (2015) Community mining consultations in Latin America (2002–2012): The contested emergence of a hybrid institution for participation. *Geoforum* 84 265–279. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.09.007>
- Yhteinen tulevaisuutemme* (1988) Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Valtion painatuskeskus, Helsinki.